

Czy słowik śpiewa w *chęchach*?, czyli kilka słów o pewnym regionalizmie

Słowa kluczowe: dialektologia, leksyka, geografia językowa.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.100.2.9>

Podjęty temat, mimo prowokacyjnego pytania w tytule, tylko w pewnym stopniu ma związek ze zwyczajami słowików – ptaków z wyglądu niepozornych, ale docenianych przez ludzi przede wszystkim za ich śpiew. Okazuje się bowiem, że ptaki te, przebywające w Polsce od wiosny do jesieni, gnieźdzą się głównie w skupiskach krzewów i drzew liściastych, w zaroślach nadrzecznych, zakrzaczonych ogrodach, parkach i cmentarzach. To naturalne środowisko słowików, charakteryzujące się gęstym zakrzewieniem, położone często na podmokłych terenach, w polszczyźnie ogólnej oraz w polskich gwarach posiada kilka określeń w wielu wariantach słowotwórczych, takich jak np. *chaszcze*, *gąszcz*, *gęstwa*, *gęstwina*, *gęstowie*, *komysze*, *krzaki*, *krzewy*, *zarośla* (PSWP, USJP), *chaszcz*, *charszcz*, *gąszcze*, *gęstwisna* (SGP PAN), *chrośle* (Steffen 1984: 17), *charpy*, *chrapy* (SL), *chrapęcina* (ŚlKuj), *kieretyny* (ŚlPoznań), *krzewie*, *zaroście*, *zaroślizna* (SL), *zarośle* (Maciejewski 1969: 53; SL), wśród których znajdują się również *chęchy* występujące na ogół tylko w liczbie mnogiej. Jest to regionalizm znany współcześnie zarówno mieszkańcom dużych miast – Poznania (ŚlPoznań) i Łodzi (ŚlÓdź), jak i mniejszych miejscowości położonych w Polsce centralnej i zachodniej, używany przez nich w potocznym rejestrze języka. Najczęściej stosuje się go na określenie niedostępnych, zarośniętych bujną roślinnością (krzewami, drzewami liściastymi i iglastymi, wysokimi trawami), często podmokłych terenów, przez które trudno się przedrzeć. Dla niektórych użytkowników języka leksem ten jest nacechowany pejoratywnie¹, co można tłumaczyć jego przynależnością do niżej wartościowanej – gwarowej odmiany polszczyzny. Być może jednak nacechowanie to wynika – przynajmniej częściowo – z właściwości samego desygnatu (teren zarośnięty, nieuporządkowany).

O etymologii omawianego leksemu nie możemy powiedzieć nic pewnego. Uznaje się, że jest to wyraz dźwiękonaśladowczy oddający szelest, szum liści i gałęzi. Zdaniem Aleksandra Brücknera (ŚlB: 178) wyraz powstał od rdzenia *chach-*, *chąch-* (< *χρῆχῶ-), podobnie jak średniopolskie compositum *chachmęć*, które w znaczeniu ‘ustronne, trudno dostępne

* irena.jaros@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0001-6397-5890

¹ Tezę o żywotności leksemu oraz jego częściowo negatywnej ocenie oparto na wynikach ankiety przeprowadzonych wśród studentów i pracowników Uniwersytetu Łódzkiego.

miejsce, zwykle obficie zarośnięte roślinnością, krzewami itp.’ notowane jest po raz pierwszy w 1636 roku (SPXVII). Wiesław Boryś sugeruje związek tego wyrazu z prasłowiańskim czasownikiem **chōchъnati* ‘mówić niewyraźnie przez nos, mamrotać, poświadczonym w strus. *chuchnati* ‘szemrać’. Pisze:

Bezpośrednią podstawą pol. *chęchy*, kasz. *χqχę* byłby czasownik **chōchati* [...]. W takim razie pierwotnie ‘to, co szeleści, szemrze’ („od szelestu” [...]) (SEKasz, t. 2: 289–290).

Jako leksem dość tajemniczy, intrygująco brzmiący (dwie głoski szczelinowe przedzielone samogłoską nosową), znany nie wszystkim Polakom, stał się ostatnio atrakcyjny dla osób poszukujących oryginalnych, przyciągających uwagę nazw firm oraz produktów. Posłużył między innymi do utworzenia dowcipnych chrematonimów – nazwy jednej z łódzkich kwiaciarni: *Chęchy badylarza*² oraz gatunku piwa: *Chmielowe chynchy*³ warzonego w łaskim browarze. Amatorzy pamiątek z Łodzi mogą także kupić promującą miasto⁴ grafikę przedstawiającą łódzkie *chynchy*. Wykorzystany w celach reklamowych regionalizm pozwolił wyróżnić się nazywanym za jego pomocą miejscom i produktom spośród innych tego typu obiektów i przyciągnąć potencjalnych klientów (zob. Rzetelska-Feleszko 2003: 183).

Ta swoista kariera marketingowa jednego z najlepiej znanych łódzianom regionalizmów spowodowała mnie do bliższego przyjrzenia się temu leksemowi, zwłaszcza jego geografii i etymologii. Materiału egzemplifikującego podjęte zagadnienie dostarczyły zarówno źródła drukowane (słowniki⁵, monografie⁶), jak i udostępnione w sieci (NKJP, kartoteka SGP PAN) oraz inne zasoby internetowe (artykuły na stronach tematycznych, blogi, elektroniczne wydania prasy). Są to dane pochodzące z bardzo rozległego przedziału czasowego – od II połowy XIX wieku do czasów nam współczesnych.

Niewiele informacji na temat funkcjonowania leksemu *chęchy* w dawnej polszczyźnie dostarczają historyczne zbiory słownictwa. Omawiany wyraz pojawia się w XIX-wiecznych słownikach języka polskiego – SW i SWił oraz w SJPDor, obejmującym leksykę od połowy XVIII do połowy XX wieku. Jedynie w SWił *chęchy*, czyli ‘zielsko na brzegach wody rosnące’, reprezentują formę liczby mnogiej leksemu *chęch*, w pozostałych słownikach podana jest informacja o braku liczby pojedynczej oraz pojawia się znaczenie ‘mokre zarośla, moczary, mokradła, nieużytki’ (SJPDor⁷, SW). Należy tutaj dodać, że jest w nich opatrzony kwalifikatorem wskazującym na jego funkcjonowanie w gwarach.

2 <https://pl-pl.facebook.com/chechybadylarza/> (dostęp: 28 października 2018).

3 https://www.polskikraft.pl/piwo/hopo-jambo-chmielowe-chynchy_536 (dostęp: 28 października 2018).

4 <https://niemapa.pl/produkt/chynchy/> (dostęp: 5 listopada 2018).

5 Na przykład słowniki gwarowe: SGP PAN, SGPKarł, SŁ, SŁKuj, SychtaKasz, SychtaKoc, Szym; słowniki języka polskiego: PSWP, SW, SWił, SJPDor; słowniki języka mieszkańców miast: SŁódź, SŁPoznań.

6 Na przykład Bąk 1968; Bojanowski 1972.

7 W SJPDor *chęch* występuje także jako termin botaniczny: ‘mech zrosły albo zielsko rosnące na brzegach wody’.

Spośród ogólnych zbiorów leksykograficznych gromadzących współczesną polszczyznę jedynie PSWP notuje omawiany leksem w znaczeniu ‘mokre zarośla, moczary, nieużytki’. Artykuł hasłowy zawiera informację o jego regionalnym charakterze oraz dwa niezlokalizowane cytaty:

Dlaczego prowadzisz nas przez takie *chęcchy*, czy nie ma tu porządnej drogi?

Pamiętam, jakie tutaj były straszne *chęcchy*, a dzisiaj – osiedle domków.

Miejsce powstania słownika (Poznań) sugeruje wielkopolską proveniencję wyrazu, co znajduje potwierdzenie w SG_{Poznań}, w którym odnajdujemy obszernie cytaty zawierające omawiany leksem w znaczeniu ‘zarośla, krzaki, także miejsca zaniedbane, podejrzane’:

Przeważały w tej okolicy otwarte rozłogi, z rzadka przetykane krzewiną i *chęcchami*.

Z podwyższonego tutaj brzegu roztaczał się szeroki widok na rzekę i na przeciwległe *chęcchy*, położone znacznie niżej aniżeli nasz brzeg.

Okres godowy czajek już się skończył, ptaków było znacznie mniej, tylko nieliczne tułały się jeszcze tu i ówdzie w powietrzu nad *chęcchami*.

Ale i tak ojciec powinien zerznąć ci skórę, że się włóczysz po *chęcchach*, gdzie nie tylko utopić konia, ale i samemu życie utracić można.

Chynchy, żywej duszy, krzoki wkoło: kieretyny.

Gdzie ty się tam włóczysz po tych *chynchach*?

Leksem ten pojawia się także w SŁódź (s. 183) w znaczeniu ‘zarośla, krzaki’ wraz z cytatami:

chęcchami zarosło, trzeba to wyciąć;

nie łaż po tych *chęcchach*, jeszcze jakieś kleszcze cię obleżą.

Niewiele cytatów (6) zawierających *chęcchy* odnajdujemy w NKJP, gdzie identyfikacja regionalna autorów wypowiedzi jest w większości wypadków niemożliwa. Tylko jeden cytat:

Kraj był właściwie pusty, bez wiosek, a początkowe rozłogi i *chęcchy* przeszły wkrótce w las, składający się przeważnie z palm wachlarzowych, zwanych tu satraka,

pochodzący z dzieła *Madagaskar, okrutny czarodziej* Arkadego Fiedlera, urodzonego i wychowanego w Poznaniu, może potwierdzać wielkopolską proveniencję omawianego leksemu⁸. Inne cytaty zawierające omawiany leksem, a pochodzące ze źródeł internetowych są łatwiejsze

8 Ten sam, skrócony cytat, w postaci: „Kraj był właściwie pusty, bez wiosek, a początkowe rozłogi i *chęcchy* przeszły wkrótce w las”, znajduje się w SŁ_{Poznań}.

do zlokalizowania, bowiem *chęchy* występują najczęściej w tytułach artykułów wraz z nazwą miejscową lub przymiotnikiem od niej powstałym, np. *Przytoczańskie chęchy*⁹, *v zlot Citroena „Średzko-zaniemyskie chęchy”*¹⁰, *„Chynch y i chaszcz e” Skandaliczna wypowiedź UMŁ o Brusie*¹¹.

Szerszy zasięg prezentowanego leksemu na terenie Wielkopolski poświadczają materiały gwarowe. Najstarszy zapis wskazujący na jego dialektalne pochodzenie odnajdujemy w powstałym w 1842 roku *Zbiorku wyrazów i wyrażeń wielkopolskich* bł. Edmunda Bojanowskiego, będącym częścią jego większej pracy zatytułowanej *O prowincjonalizmach wielkopolskich* (Bojanowski 1972), w którym znajdują się *chęchy* w znaczeniu ‘zarośla gęste i dzikie’ (Bojanowski 1972: 56), ‘zarośla na suszy, krzewiaste’ (Bojanowski 1972: 65). Ich lokalizacja wiąże się z miejscem urodzenia autora – Grabonogiem w powiecie gostyńskim na Kujawach (zob. SGP PAN). Bogdan Walczak oraz Małgorzata Witaszek-Samborska po przeanalizowaniu tego słowniczka zaliczyli omawiany leksem do 200 „prowincjonalizmów wielkopolskich”¹² z zastrzeżeniem, że nie muszą być one znane „w całej Wielkopolsce [...] i tylko w Wielkopolsce” (Walczak, Witaszek-Samborska 1993: 97), co – jak się okaże – jest stwierdzeniem słusznym w wypadku omawianego wyrazu. W SGPKarł źródłem leksemu *chęchy* jest *Słowniczek wyrazów kujawskich*, zamieszczony w 4. tomie *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga (1962: 268) poświęconym Kujawom, w którym został zanotowany ze wsi Lubraniec, powiat włocławski¹³. Jego szersze występowanie na Kujawach, między innymi w powiatach inowrocławskim, radziejowskim i żnińskim, notuje SłKuj.

Znacznie więcej informacji na temat występowania analizowanego wyrazu na polskim obszarze etniczno-językowym odnajdujemy w SGP PAN, w którym zamieszczono dość obszerny artykuł hasłowy jemu poświęcony. Zlokalizowane tam przykłady dają nam nie tylko wyobrażenie o geografii leksemu, ale też informują o rozszerzonym zakresie semantycznym wyrazu, obejmującym w polskich gwarach zarówno gęste zarośla, krzaki, jak i porośnięte nimi nieużytki i bagna, a nawet same bagna i trzęsawiska oraz szuwary. Większość cytatów pochodzi z:

– gwar wielkopolskich: ‘trzęsawiska, teren nierówny, pełen grud’ Kórnik, pow. poznański, Łopienno, pow. gnieźnieński; ‘trzęsawisko’: *W te bagna, w te chynch y na Głodnie to nawet*

9 Zob. „Tytułowe *chęchy* gwarowo oznaczają podmokły zakrzaczony teren. Na dzisiejszą wycieczkę wymyśliłem sobie taki właśnie szlak prowadzący przez teren odludny, zakrzaczony, z sporą ilością bagien i starorzeczy i leżący w zdecydowanej większości na terenie gminy Przytoczna [pow. leszczyński – I.J.]”, <http://jorg.bikestats.pl/1652908,Przytoczanske-chechy.html> (dostęp: 28 października 2018).

10 <http://www.citroenklub.pl/go.live.php/PL-H27/v-zlot-citroena-sredzko-zaniemyskie-chechy-2006-08-26.html> (Zaniemysł – wieś w powiecie średzkim) (dostęp: 28 października 2018).

11 <http://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,22804291,chynch-y-i-chaszcz-e-skandaliczna-wypowiedz-uml-o-brusie.html> (Brus – dawne miasto, dzisiaj nazwa osiedla w Łodzi) (dostęp: 28 października 2018).

12 Autorzy tego opracowania używają terminu *prowincjonalizmy wielkopolskie* w odniesieniu do wyrazów i znaczeń, które są „nie znane słownikom ogólnym języka polskiego [...] lub opatrzone w nich stosownymi kwalifikatorami, odnotowane natomiast z Wielkopolski w pracach dialektologicznych” (Walczak, Witaszek-Samborska 1993: 99, przypis 24). Na temat rozumienia terminu *prowincjonalizm* używanego w pracy E. Bojanowskiego zob. Popowska-Taborska 1993: 193.

13 Podane w źródłach nazwy powiatów, odnoszące się do konkretnych wsi, zostały zaktualizowane według podziału administracyjnego Polski z 1999 r.

*strach weńś*¹⁴ Kramsk, pow. koniński (Bąk 1968); ‘zarośla’ Siemianice, pow. kępiński i okolice Trzemeszna, pow. krotoszyński (SGP PAN); ‘nierówności, nieużytki, miejsca trudno dostępne’ Konary, Wydawy, Zielona Wieś, Zawady, Stwolno, Ugoda, Łakta, Kubeczki, pow. rawicki (SGP PAN, SGP PANKart); ‘szuwały’ Morzysław, aktualnie dzielnica Konina (SGP PAN); w tym z zaliczanych do dialektu wielkopolskiego:

– gwar kociewskich: *chanchy* ‘krzaki, zarośla, karłowate sosny’: *Nasz dóm stoi w chanchach, idź no śmniało, ty tam trafisz* (SychtaKoc, t. 2: 40), *Jano z tamy głubasamy* [‘wyrostkami’] *po chanchach sia tłucze* Osie, pow. świecki (SGP PAN); oraz w znaczeniu zleksykalizowanym: *pochodzić z chanchów* ‘pochodzić z biednych stron’ (SychtaKoc, t. 2: 40);

– gwar tucholskich: *Wilk poszed w chanchy i zdech* Czersk, pow. chojnicki (SGP PAN) oraz wspomnianych już gwar kujawskich.

Współczesne dane gwarowe poświadczają występowanie formy *chęchy* na terenie Wielkopolski w gwarze wsi Osieczna, pow. leszczyński¹⁵. Omawiany leksem zanotowano również na południowy wschód od wielkopolskiego obszaru dialektalnego – w Domaniewku, powiat poddębicki, położonym na terenie dawnej ziemi łęczyckiej pozostającej pod wpływem językowych cech wielkopolskich. W gwarze tej wsi *chęchy* posiadają dość rozległy zakres znaczeniowy – nazywają ‘trzęsawiska, moczary, mokradła; roślinność na mokradłach; bagna zarośnięte trawą’:

W takich *chynchach* to cojki sie lingnom, raki lubiom być; jino nie wjeźdź w te *chynchy*, bo by sie kónie zatoropały; tych *chynchów* to sie nie opłaci sic (Szym: 327).

Z kolei z ziemi wieluńskiej pochodzi derywowana od omawianej postaci *chęchy* forma *chęchło* ‘zarośla, krzaki’ (Przedmość, pow. oleski):

Chynchło to takie zaroście, co tam takie krze. Jascurka w takim *chynchłach* żyje (SGP PAN).

Leksykalne związki z Wielkopolską (szerzej: z zachodnią Polską) ujawniają także gwary kaszubskie (zob. Popowska-Taborska 1993; Popowska-Taborska, Boryś 1996: 142–146). W SychtaKasz znajdują się *chanchë* notowane tylko w zwrotach: *bęc na chanchach, jic na chanchë, wrócęc z chanchów* w zleksykalizowanym znaczeniu ‘łazikować, próżnować’. Znaczenie to ustaliło się prawdopodobnie wtórnie wobec kaszubskiego czasownika *xąxnotac* o znaczeniu ‘próżnować, bąki zrywać’, „które rozwinęło się zapewne z wcześniejszego ‘niewyraźnie paplać, mamrotać, zrzędzić (zamiast pracować)’” (SEKasz, sv. *xąxnotac*, t. 2: 290).

Analiza geograficznej repartycji omawianego leksemu pokazuje, że znane nie tylko w Poznaniu, ale też na obszarze całej Wielkopolski *chęchy* można uznać za regionalizm

14 Ponieważ przytoczone przykłady i cytaty pochodzą z różnych źródeł, w których stosowano niejednolity sposób zapisu (ortograficzny i/lub fonetyczny), zrezygnowano w zasadzie ze stosowania znaków fonetycznych i ograniczono do minimum oddawanie w piśmie zjawisk fonetycznych występujących w przykładach.

15 <http://www.osieczna.pl/asp/pliki/download/wrzesien.2016.13.pdf> (dostęp: 28 października 2018).

wielkopolski. Jednocześnie nie powinna dziwić jego znajomość wśród mieszkańców Łodzi oraz ziemi łęczycko-sieradzkiej i wieluńskiej. Jest to przecież teren dialektalnie silnie związany z Wielkopolską, na którego obszarze występują fonetyczne i morfologiczne cechy wielkopolskie (np. prejotacja nagłosowego *u-* w *judo*, *jucho*, przejście *-aj* w *-ej* w *tutej*, *dzisiej*, rozkładanie tylnej samogłoski nosowej w wygłosie typu *chodzą drogą*, przyrostek rzeczownikowy *-yszek*, *-yszka* w *kwiatyszek*, *chłopyszek*, *głowyszka*, przymiotnikowy przyrostek *-aty* w *graniaty*, końcówka 1. pl. imperat. *-ma* w *chodźma*, zob. Dejna 1994), a zarazem bardzo dobrze zachowuje się wspólna leksyka, która w mniejszym stopniu niż cechy systemowe narażona jest na zmiany (por. inne wyrazy znane w Poznaniu i Łodzi, np. *tytka*, *leberka*, *modrak*). Badania prowadzone na tym terenie w II połowie XX wieku przez łódzkich dialektologów (zob. Dejna 1966; 1973: 86; Kamińska 1968: 122–133; Strokowska 1978: 249–250; Gała 1994, 1995; Jaros 2001, 2002, 2011) udowodniły, że gwary Polski środkowej rozumianej jako obszar położony w dorzeczu Warty i Pilicy na terenie historycznej ziemi łęczycko-sieradzkiej należą do pogranicza dialektalnego¹⁶. Usytuowanie tej krainy pomiędzy czterema wielkimi ośrodkami plemiennymi Polan, Wiślan, Mazowszan i Ślężan spowodowało, że już w okresie wczesnego średniowiecza ten prawdopodobnie słabo zaludniony teren stał się obszarem osadnictwa głównie wielkopolskiego, datowanego najwcześniej na wiek XI–XII¹⁷, małopolskiego, mazowieckiego i śląskiego.

Znane są również powiązania – zresztą nie tylko leksykalne – gwar wielkopolskich z kaszubszczyzną (zob. Popowska-Taborska, Boryś 1996: 143–146; Dejna 1994, mp. 8, 9, 50, 57, 58, 60, 61, 70, 73). Hanna Popowska-Taborska (1993), analizując zbiór wielkopolskich „prowincjonalizmów” bł. E. Bojanowskiego, pośród uznanych przez B. Walczaka i M. Witaszek-Samborską za leksemy wielkopolskie znalazła blisko 40 wyrazów znanych również na Kaszubach „w tych samych lub zbliżonych znaczeniach” (Popowska-Taborska 1993: 189), a wśród nich także interesujące nas *chęchy* (s. 190). Należą one do dość dużej grupy wyrazów, które wiążą teren Kaszub z zachodnią częścią polskiego obszaru dialektalnego (Popowska-Taborska, Boryś 1996: 151–152).

W sferze domysłów należy pozostawić twierdzenie, że wielkopolskie *chęchy* oraz kaszubskie *chanche* to relikty dawnej, kontynuującej stan prasnówiański leksyki, która nie zachowała się na pozostałym polskim obszarze językowym. Częściowo świadczą o tym toponimy zawierające rdzeń *chech-* występujące w innych niż Wielkopolska i przyległe do niej krainy regionach Polski. Są to nazwy wsi lub ich części, na przykład: *Chechło*¹⁸, woj. śląskie, pow. gliwicki i tarnogórski; woj. małopolskie, pow. olkuski; *Chechły*, woj. mazowieckie, pow. zwoleński; i hydronimy, np. *Chechło*, nazwa rzeki – dopływu Wisły w pow. chrzanowskim oraz utworzonego na niej zalewu. Mogą na to także wskazywać zarówno zasięgi występowania wyrazu *chęchy* ograniczone do stosunkowo niedużego terytorium peryferyjnego, jak i kaszubska leksykalizacja świadcząca o jego dawności oraz pewne przesłanki etymologiczne wiążące ten wyraz z innoślawnymi leksemami o tym samym rdzeniu i podobnym znaczeniu, między innymi: *strus*.

16 Kazimierz Nitsch (1958: 269) na podstawie zasięgu mazurzenia, a Zdzisław Stieber (1933: 51, mapa 1) na podstawie zasięgu przejścia *-ch* w *-k* wnioskowali o prymarnej przynależności tych terenów do Małopolski.

17 Gerard Labuda (1989) datuje związki tych ziem z Wielkopolską od X w.

18 Por. hasło *chechło* ‘zarośla, krzaki’ w SGP PAN.

chuchnati ‘szemrać’, sła. *chuchnat*’ (: *chuchmat*)’ ‘mówić przez nos, niewyraźnie’, słe. *hohnjati* ‘mówić przez nos; węszyć’ (SEKasz, sv. *xqxnnotac*, t. 2: 290). Należy stwierdzić, że powszechność i względna stabilność tego regionalizmu, zwłaszcza w mowie mieszkańców dużych aglomeracji – Poznania i Łodzi, oraz próby nadania mu nowego – prioprialnego wymiaru rodzą nadzieję, że tytułowe słowiki jeszcze długo będą mogły śpiewać w *chęchach*.

Skróty

imperat. – tryb rozkazujący

kaszb. – kaszubskie

sła. – słowackie

słe. – słoweńskie

strus. – staroruskie

Bibliografia

- Bąk P. 1968: *Gwara okolic Kramsk w powiecie konińskim. (Zarys fonetyki i słowotwórstwa)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Bojanowski E. 1972: *O prowincjonalizmach wielkopolskich*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo” XX, nr 4, s. 43–65.
- Dejna K. 1966: *Z zagadnień podziału dialektalnego Polski*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” XII, s. 5–21.
- Dejna K. 1973: *Dialekty polskie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Dejna K. 1994: *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Łódź.
- Gała S. 1994: *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, cz. 1–2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Gała S. 1995: *Skupiska izoglos i ich związki z granicami naturalnymi*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” XL, s. 91–109.
- Jaros I. 2001: *Gwary opoczyńskie na tle językowego pogranicza Małopolski i Mazowsza*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, t. 40, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jaros I. 2002: *Granice zjawisk językowych a granice naturalne na pograniczu małopolsko-mazowieckim*, „Rozprawy Slawistyczne Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej”, t. 19, s. 29–37.
- Jaros I. 2011: *Pograniczny charakter gwar Polski środkowej*, [w:] *Studia gwaroznawcze*, t. 1: *Pogranicze w języku i kulturze*, red. B. Falińska, H. Karaś, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe, Łomża, s. 89–107.
- Kamińska M. 1968: *Gwary Polski centralnej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kolberg O. 1962: *Dzieła wszystkie*, t. 4, cz. 2: *Kujawy*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław–Poznań.
- Labuda G. 1989: *Polska i Lechia – nazwy naczelne naszej ojczyzny*, „Pomerania”, s. 2–7.
- Maciejewski J. 1969: *Słownik chełmińsko-dobrzyński. (Siemoń, Dulsk)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe – Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Nitsch K. 1958: *Granice mazurzenia w świetle Polski plemiennej*, [w:] K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych*, t. 4, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 269–271.
- NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego (online: www.nkjp.uni.lodz.pl, dostęp: 10 listopada 2018).
- Popowska-Taborska H. 1993: *Dziewiętnastowieczny zbiór wielkopolskich „prowincjonalizmów” Edmunda Bojanowskiego w świetle kaszubskiej leksyki*, [w:] K. Handke (red.), *Polszczyzna regionalna Pomorza. (Zbiór studiów)*, t. 5, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 187–194.

- Popowska-Taborska H., Boryś W. 1996: *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- PSWP: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Kurpisz, Poznań 1994–2005.
- Rzetelska-Feleszko E. 2003: *Nazwy dzisiejszych sklepów i firm w aspekcie kulturowym*, [w:] Z. Kaleta (red.), *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 183–195.
- SEKasz: W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 2: *D–J*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1997.
- SGP PAN: *Słownik gwar polskich*, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie pod kier. M. Karasia, (od t. 2) J. Reichana, (od t. 6) J. Okoniowej, Wrocław–Kraków, t. 1 – 1982, t. 2 – 1983, t. 3 – 1989–1991, t. 4 – 1992–1993, t. 5 – 1994–1998, t. 6 – 2001–2004, t. 7 – 2005–2010, t. 8 – 2011.
- SGP PANKart: *kartoteka Słownika gwar polskich* (online: <http://rcin.org.pl/dlibra/>, dostęp: 12 listopada 2018).
- SGPKarł: J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1900–1911 (online: <http://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/>, dostęp: 5 listopada 2018).
- SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
- SL: K. Dejna (1974–1985), *Słownictwo ludowe z terenu województw kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, (A–B) 1974, t. 20, s. 189–277, (C–D) 1975, t. 21, s. 135–290; *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, (E–J) 1976, t. 22, s. 135–268, (K) 1977, t. 23, s. 147–290, (L–M) 1978, t. 24, s. 149–274, (N–Ó) 1979, t. 25, s. 123–276, (Pa–Por) 1980, t. 26, s. 117–257, (Pos–R) 1981, t. 27, s. 129–281, (Sa–Sy) 1982, t. 28, s. 119–261, (Sz–U) 1983, t. 29, s. 83–233, (W) 1984, t. 30, s. 91–213, (Z–Ż) 1985, t. 31, s. 143–265.
- SİB: A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1970.
- SİKuj: *Słownik gwary i kultury Kujaw*, red. Z. Sawaniewska-Mochowa, t. 1: *A–H*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2017.
- SŁódź: D. Bienkowska, M. Cybulski, E. Umińska-Tytoń, *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi. Konteksty historyczne, społeczne, kulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- SİPoznań: M. Gruchmanowa, B. Walczak, *Słownik gwary miejskiej Poznania* (online: <http://www.poznan.pl/mim/slownik/>, dostęp: 5 listopada 2018).
- SPXVII: *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, red. W. Gruszczyński, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 1996– (online: <https://sxvii.pl/>, dostęp: 5 listopada 2018).
- Steffen W. 1984: *Słownik warmiński*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Stieber Z. 1933: *Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Strokowska A. 1978: *Pogranicze językowe wielkopolsko-mazowieckie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- SW: *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, Warszawa 1900–1927 (online: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/publication?id=254>, dostęp: 5 listopada 2018) (Słownik warszawski).
- swil: *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, wyd. staraniem i kosztem M. Orgelbranda, Wilno 1861 (online: <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl/>, dostęp: 5 listopada 2018) (Słownik wileński).
- SychtaKasz: B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1967–1976.
- SychtaKoc: B. Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. 1–3, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980–1985.
- Szym: M. Szymczak, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, cz. 1–8, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1962–1973.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Walczak B., Witaszek-Samborska M. 1993: *O zbiorze „prowincjonalizmów” wielkopolskich Edmunda Bojanowskiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 30, Warszawa, s. 91–101.

Summary

Does the nightingale sing in the *chęchy*?, i.e. a few words about a certain regional expression

Keywords: dialectology, lexis, linguistic geography.

The subject of the paper is the lexeme *chęchy* referring to inaccessible wet terrain of abundant vegetation which makes passage difficult. The range of occurrence and the etymology of the lexeme have been established on the basis of linguistic data from materials on General Polish and local dialects printed and published on the internet. It is a lexeme derived from the Wielkopolska region and known to both inhabitants of large cities such as Poznań and Łódź, as well as to populations of central and western Poland. It is used in everyday language and in chrematonyms – the names of shops and products. In terms of its etymology, it is an onomatopoeic word formed in imitation of the sounds of the rustling of leaves and branches and in all probability originates from Old Slavonic. Evidence of this has been found in its connections with other Slavonic lexemes of the same root and similar meaning. Its traces are also found in toponyms – place names and hydronyms beyond the Wielkopolska region and central Poland.